

Liturgia ze źródła

Jean Corbon

przełożyła
Anna Foltańska

Wydawnictwo WAM
Fundacja Dominikański Ośrodek Liturgiczny

Tytuł oryginału
Liturgie de source

© Les Éditions du Cerf, 2007
© Copyright for the Polish edition by Wydawnictwo WAM, 2024
© Copyright for the Polish edition by Fundacja Dominikański
Ośrodek Liturgiczny, 2024

Opieka redakcyjna: Joanna Pakuza
Redakcja językowa: Marek Gurba
Korekta: Katarzyna Onderka
Projekt okładki: Natalia Miazga
Projekt inspirowany kolumną Trójcy Świętej w Bystrzycy Kłodzkiej
(wg fot. J. Halickiego dostępnej na stronie: pl.wikipedia.org,
CC BY-SA 4.0)
Skład: Edycja

Redaktor naukowy serii: ks. dr Krzysztof Porosło

ISBN 978-83-277-4300-8

NIHIL OBSTAT

Przełożony Prowincji Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego,
ks. Jarosław Paszyński SJ, prowincjał, Kraków, dn. 23 lipca 2024 r.,
l.dz. 43/2024

FUNDACJA DOMINIKAŃSKI OŚRODEK LITURGICZNY

ul. Stolarska 6/30 • 31-043 Kraków
tel. 12 430 19 34
e-mail: fundacja@liturgia.dominikanie.pl

WYDAWNICTWO WAM

ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków
tel. 12 62 93 200
e-mail: wam@wydawnictwowam.pl

DZIAŁ HANDLOWY WYDAWNICTWA WAM

tel. 12 62 93 254-255 • faks 12 62 93 496
e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

KSIĘGARNIA WYSYŁKOWA WYDAWNICTWA WAM

tel. 12 62 93 260
www.wydawnictwowam.pl

Druk i oprawa: GRAFARTI • Łódź

Publikację wydrukowano na papierze iBOOK White 70 g vol. 2.0
dostarczonym przez IGEPa Polska Sp. z o.o.

Spis treści

Wprowadzenie	9
Liturgia ze źródła	10
Kim był Jean Corbon?	11
Jean Corbon i Katechizm Kościoła Katolickiego	13
Ekonomia sakramentalna	15
Trynitarne ujęcie liturgii	17
Duch Święty i liturgia	21
Wykaz skrótów	29
Przedmowa	31
Wstęp	33
Słownik liturgiczny	35
 PRZY STUDNI	 39

Część pierwsza

MISTERIUM LITURGII

1. „Tajemniczy plan, ukryty przed wiekami” (Ef 3,9).	49
Na początku	52
Czas obietnic	53
2. Misterium pełni czasu.	55
Słowo staje się ciałem – kenoza Syna	55
„Wtedy przyszedł Jezus” – objawienie	58
3. Misterium godziny Jezusa	63
Wydarzenie ukryte – krzyż	65

Spis treści

Wydarzenie ukazane – zmartwychwstanie.	69
Zmartwychwstanie – strumień liturgii	71
4. Wniebowstąpienie i odwieczna liturgia	75
Misterium wniebowstąpienia.	76
Liturgia niebieska	79
Powrót do Ojca	80
Pan historii	83
5. Pięćdziesiątnica – pojawienie się Kościoła.	87
6. Czasy ostateczne – Duch i Oblubienica	93
Misterium czasów ostatecznych.	93
Duch i Oblubienica	97
7. Przemienienie.	101
Krzew gorejący	102
Przemienienie	105
Liturgia sakramentalna	109
8. Duch Święty i Kościół w liturgii	113
Światło o troistym promieniowaniu.	114
Objawienie ciała Chrystusa	116
Pascha ciała Chrystusa	119
Komunia Ciała Chrystusa	122
Liturgia – syngia Ducha i Kościoła	123

Część druga

CELEBRACJA LITURGII

9. Celebracja – epifania liturgii	129
Celebracja – moment liturgii	129
Celebracja – miejsce liturgii.	132
Celebracja – centrum liturgii.	133
Celebracje liturgii	138
Celebracja – święto liturgii	140

10. Celebracja – strumień liturgii	143
Popełkane cysterny	144
„Rozłupał skałę, wypłynęła woda” (Iz 48,21)	147
„Zaprowadzi ich do tryskających źródeł” (Iz 49,10)	153
11. Sakrament sakramentów	157
Liturgia słowa	158
Anafora eucharystyczna.	161
Komunia eucharystyczna.	164
Od preludeum do finału	166
12. Epiklezy sakramentalne	169
Jedność i różnorodność synergii sakramentalnych	170
Epiklezy narodzin	172
Epiklezy uzdrowienia, czyli zwycięstwa nad śmiercią.	177
Epiklezy Chrystusa-Sługi – dar życia	181
Sakramentalna harmonia Ciała Chrystusa.	183
13. Celebracja nowego czasu.	187
Wielki, wieczny i niegasnący jasny dzień.	187
„Rok łaski Pana” (Łk 4,19)	189
„Pierwszy dzień tygodnia”	192
14. Sakramentalna przestrzeń celebracji.	195
„Nauczycielu – gdzie mieszkasz?” (J 1,38).	195
Kościół, dom Boży	197
Przestrzeń Ciała Chrystusa	199

Część trzecia

LITURGIA W ŻYCIU

Celebracja liturgii i liturgia w życiu	205
Liturgia ponad kultem i życiem moralnym.	207
Jedne misterium liturgii	209
15. Modlitwa – liturgia serca	211
Miejsce serca	211

Spis treści

Wnikać w imię Świętego Pana Jezusa	212
Ołtarz serca	215
Epikleza serca	216
Ołtarz komunii	218
16. Przebóstwienie człowieka	221
Misterium Jezusa	222
Realizm liturgii serca	224
Duch Święty, ikonograf przebóstwienia	226
17. Liturgia w pracy i kulturze	229
Ikonografia nieznaną	229
Praca przemieniona	231
Ikonografia kultury	234
18. Liturgia we wspólnocie ludzkiej.	237
„Królestwo Boże pośród was jest” (Łk 17,21).	239
Kościół w epiklezie.	241
„Mamy jedni z drugimi współuczestnictwo” (1 J 1,7)	242
19. Współczucie – liturgia ubogich	245
Ołtarz ubogich.	245
Kościół współczucia	248
20. Posłannictwo i liturgia czasów ostatecznych	253
Misterium paschalne misji.	255
Posłannictwo – epifania współczucia	257
Misja – pięćdziesiątnica czasów ostatecznych.	260
LITURGIA – TRADYCJA MISTERIUM	263

Wprowadzenie

Książki są różne. Niektórych nie możemy dokończyć, bo nas nużą albo rozczarowują. Inne czytamy z wypiekami na twarzy i pochłaniamy strona po stronie, ale już nigdy więcej do nich nie wracamy. Są i takie, które chcielibyśmy przeczytać szybko, jednak ich głębia zatrzymuje nas na dłuższą chwilę zastanowienia prawie przy każdym zdaniu. Takie książki bardziej medytujemy, niż je czytamy. Ich treść pozostawia żywy ślad w naszym sercu i umyśle na długi czas, może nawet na całe życie. Wracamy później nieraz do ich najważniejszych fragmentów, które w czasie lektury często zaznaczaliśmy ołówkiem bądź podkreślaczem. Szarawe od brudu strony takich książek, czasem odklejonych od całego bloku, dają do zrozumienia, że były one używane tysiące razy. Takie publikacje naprawdę zmieniają nasze życie.

Jedną z nich jest również – bez dwóch zdań – pozycja, którą, Drogi Czytelniku, trzymasz w swoich rękach – *Liturgie de source*, autorstwa francuskiego teologa Jeana Corbona. Przeczytałem ją po raz pierwszy w szkole średniej, kiedy jako młody chłopak formujący się w Ruchu Światło-Życie oraz posługujący jako ministrant słowa Bożego zacząłem fascynować się liturgią Kościoła. Książka ta, która po raz pierwszy ukazała się na polskim rynku w 2005 roku za sprawą Wydawnictwa W drodze pod tytułem *Liturgia – źródło wody życia*, zmieniła moje patrzenie na liturgię, jej rozumienie i przeżywanie. Nadała im nieznaną wcześniej intensywność oraz pomogła wypłynąć na głębokie wody misterium liturgicznej celebracji. Ośmielę się wręcz napisać, że

Wprowadzenie

moje uczestnictwo w liturgii dzielę na dwa okresy: do momentu poznania teologii Corbona i po zaznajomieniu się z nią. Wiem, że w tym doświadczeniu nie jestem odosobniony. Dlatego też słysząc często pytania o to, gdzie można zakupić tę wyjątkową książkę, skoro jest już niedostępna w księgarniach, albo o to, kiedy zostanie wznowiona, podjęliśmy się przygotowania drugiego wydania polskiego tłumaczenia, które tym razem ukazuje się z inicjatywy Fundacji Dominikańskiego Ośrodka Liturgicznego w Krakowie oraz Wydawnictwa WAM w ramach serii „Mysterium Fascinans”. Tłumaczenie to, również autorstwa Anny Foltańskiej, bazuje na pierwszym wydaniu, ale zostało zrewidowane i nieznacznie poprawione. Nade wszystko kilku słów wyjaśnienia domaga się zmiana tytułu w stosunku do pierwszej polskiej edycji.

Liturgia ze źródła

Postanowiliśmy w drugim wydaniu zmienić tytuł z wersji *Liturgia – źródło wody życia* na *Liturgia ze źródła*. Przemawiały za tym dwie podstawowe racje. Po pierwsze, chodziło o większą wierność francuskiemu oryginałowi – *Liturgie de source*. Obecny w tytule przyimek *de* należy tłumaczyć przez wskazanie na pochodzenie tytułowej liturgii, która wypływa ze źródła, czerpie ze źródła, ma w owym źródle swój początek. Zatem nie tyle chodzi o „liturgię źródła”, ile raczej o „liturgię pochodzącą ze źródła”. Przekładając tytuł jako *Liturgia ze źródła*, chcieliśmy być również bliżsi zamysłowi Autora i jego teologii – to drugi argument przemawiający za zmianą polskiego tytułu książki. Wcześniejszy mógł sugerować, że to liturgia jest źródłem, z którego wypływa woda życia. Zamyśl teologiczny Jeana Corbona jest jednak inny. Konsekwentnie przez całą książkę pokazuje, że źródłem liturgii jest wewnętrzne życie Trójcy Świętej, będące nieustannym ofiarowaniem i przyjmowaniem w miłości, z którego to źródła

wypływa rzeka wody życia, czyli Boża miłość, Jego łaska, Jego życie, które Bóg pragnie przekazać człowiekowi. Więcej nawet, Bóg całego Siebie pragnie ofiarować człowiekowi, którego przeznaczeniem jest przebóstwienie. Corbon napisze, że w dniu zmartwychwstania Pana „rzeka wody życia, wylewając się z grobu ku nam w niezniszczalnym ciele Chrystusa, stała się LITURGIA”¹. Ufamy, że nowy – wierniejszy oryginałowi – tytuł szybko się przyjmie wśród starych i nowych Czytelników i miłośników teologii francuskiego Autora.

Kim był Jean Corbon?

Jean Corbon urodził się 29 grudnia 1924 roku w Paryżu. Wstąpił do zakonu ojców białych², gdzie uczęszczał na studia w seminarium Conflants. W 1943 roku został zmobilizowany przez aliantów do wzięcia udziału w kampanii włoskiej. Świecenia kapłańskie w rycie bizantyjskim przyjął w 1951 roku i został inkardynowany do Patriarchatu Grecko-Melchickiego w Bejrucie³ w Libanie.

Swoje wszechstronne wykształcenie zdobywał w Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie (w 1952 roku uzyskał stopień naukowy doktora teologii), Instytucie Studiów Arabskich w Manouba w Tunezji (arabistyka, 1953–1954) oraz w Dominikańskim Instytucie Studiów Orientalnych w Kairze⁴. W swojej pracy naukowej skoncentrował się przede wszystkim na biblistyce, eklezjologii i liturgice. Wykładał na Uniwersytecie

1 J. CORBON, *Liturgia ze źródeł*, s. 72.

2 Ojcowie biali – zgromadzenie założone specjalnie dla ewangelizacji Afryki. Przymuszczałnie o. Corbon myślał o przejściu do dominikanów, ostatecznie jednak pozostał związany z zakonem jako kapłan – tercjarz.

3 Por. T. KWIECIEŃ, *Wprowadzenie*, [w:] J. CORBON, *Liturgia – źródło wody życia*, Poznań 2005, s. 5; T. KWIECIEŃ, *Jean Corbon. Żywe wody liturgii*, [w:] J. MAJEWSKI, J. MARKOWSKI [red.], *Leksykon wielkich teologów XX/XXI wieku*, t. 3, Warszawa 2006, s. 62.

4 Por. F.M. AROCENA, *Liturgie de source, de Jean Corbon: una clave hermenéutica para el Catechismo de la Iglesia Católica*, „Scripta Theologica” 35 (2003), s. 528.

Wprowadzenie

Ducha Świętego w Kaslik i w Wyższym Instytucie Nauk Religijnych na Uniwersytecie św. Józefa w Bejrucie.

Gdy umierał, był Sekretarzem Stowarzyszenia Seminariorów i Instytutów Teologicznych na Środkowym Wschodzie, jak również współpracownikiem ważnych czasopism teologii orientalnej takich, jak „Proche-Orient Chrétien”, „Irenikon”, „Istina”⁵. Opublikował m.in.: *L'expérience chrétienne dans la Bible* (1963), *La parole de Dieu* (1966; wspólnie z M. Arthier i G. Khodrem), *Prière orientale des Églises* (1974), *L'Église des Arabes* (1977) i przede wszystkim *Liturgie de source* (1983). Pośmiertnie Komitet przyjaciół Ojca Corbona opublikował zbiór jego homilii – *Cela s'appelle l'aurore... Homélie liturgiques* (2004)⁶ oraz dzieła zebrane zawierające naukowe artykuły libańskiego ekumenisty: *Les lieux de communion. Liturgie et œcuménisme* (2009).

Trzeba w tym miejscu również wspomnieć o posłudze Jeana Corbona dla Kościoła powszechnego i jego ogromnym zaangażowaniu w wielu watykańskich komisjach. W czasie Soboru Watykańskiego II pracował jako tłumacz teologów obserwatorów soboru, sam natomiast angażował się jako teolog w prace soborowe. W tym czasie został mianowany konsultorem Sekretariatu ds. Popierania Jedności Chrześcijan. Był również członkiem Komisji Wiary w Ekumenicznej Radzie Kościołów. W okresie 1986–1996 brał udział w pracach Międzynarodowej Komisji Teologicznej, zrzeszającej najwybitniejszych teologów Kościoła, zaś od 1980 roku aż do śmierci był członkiem Międzynarodowej Komisji na rzecz dialogu ekumenicznego między katolikami i prawosławnymi. W latach 1991–1998 należał do roboczej grupy mieszanej złożonej z przedstawicieli Stolicy Apostolskiej i Światowej Rady Kościołów⁷.

5 Por. F.M. AROCENA, *Liturgie de source, de Jean Corbon*, s. 529.

6 Por. T. KWIECIEŃ, *Jean Corbon*, s. 62–63.

7 Por. F.M. AROCENA, *Liturgie de source, de Jean Corbon*, s. 528.

W 1956 roku Jean Corbon przybył do Libanu, którego już nigdy nie opuścił. Przyjechał tam z powodu zainteresowania, które zrodziło się już w czasie studiów. Pragnął lepiej zrozumieć duchowe i liturgiczne bogactwo chrześcijan języka arabskiego. W tym samym roku uległ wypadkowi motocyklowemu. Czas, który spędził na leczeniu, zaowocował niezwykle ważnymi decyzjami dla życia o. Corbona. Opuszcza ojców białych, zmienia ryt i zostaje księdzem Eparchii grecko-melchickiej Kościoła katolickiego w Libanie⁸. Kościół ten zasadniczo cieszy się nieprzerwaną jednością z Rzymem⁹.

Ojciec Jean Corbon zginął w wypadku samochodowym wieczorem 25 lutego 2001 roku, w wigilię początku Wielkiego Postu, dokładnie miesiąc przed dniem, kiedy świętowałby złoty jubileusz swoich święceń kapłańskich.

Jean Corbon i Katechizm Kościoła Katolickiego

Dla uchwycenia znaczenia osoby Jeana Corbona dla teologii Kościoła katolickiego najważniejsze będzie pokazanie jego wpływu na tworzenie Katechizmu Kościoła Katolickiego (KKK). Został on włączony do zespołu redagującego nowy Katechizm nie od samego początku prac, ale później był bardzo ważną osobą w całym Komitecie. Wybór teologa z Libanu został uzasadniony przez kierującego zespołem teologów redagujących KKK Josepha kard. Ratzingera we *Wprowadzeniu do Katechizmu Kościoła Katolickiego*:

Gdy postanowiono, że powinno dodać się jeszcze część czwartą mówiącą specjalnie o modlitwie, zaczęliśmy się rozglądać za jakimś przedstawicielem teologii wschodniej. Ponieważ nie udało się nakłonić żadnego biskupa, żeby był autorem tej części, zwróciliśmy się

8 Por. F.M. AROCENA, *Liturgie de source, de Jean Corbon*, s. 528.

9 Por. T. KWIECIEŃ, *Wprowadzenie*, s. 6.

Wprowadzenie

do J. Corbona, który w obłączonym Bejrucie, często w dramatycznych sytuacjach, nierzadko musząc chronić się w piwnicy w czasie bombardowania, napisał piękny tekst o modlitwie, kończący *Katechizm*¹⁰.

Jean Corbon był redaktorem IV części KKK dotyczącej modlitwy. Wpływ jego myśli teologicznej na tę część jest zatem oczywisty. Nie kończyła się jednak na tym jego praca. Ślady jego teologii odcisnęły się także na II części KKK poświęconej sakramentom. Jej redaktorami byli biskupi Jorge A. Medina Estévez (Chile) i Estanislao E. Karlic (Argentyna). Jednakże, kiedy do zespołu redakcyjnego został włączony Jean Corbon, poproszono go o przejście całego Katechizmu i przedstawienie swoich uwag. Najwięcej wprowadzono ich w części poświęconej liturgii Kościoła.

Część zatytułowana *Celebracja misterium chrześcijańskiego* jest podzielona na dwa działy: *Ekonomia sakramentalna* i *Siedem sakramentów Kościoła*, które odpowiadają wykładowi fundamentalnemu i szczegółowemu. Możemy je również nazwać odpowiednio: *sekcja liturgiczna* i *sekcja sakramentalna*. Cassian Folsom OSB zaznacza, że obie te sekcje wyraźnie odróżnia ich „smak”¹¹, tzn. zgoła różne podejście, inny sposób mówienia o liturgii i sakramentach. Stawia on tezę, że dzieje się tak, ponieważ obie te sekcje są oparte na różnych źródłach, a przynajmniej różne źródła inspirują je metodologicznie. O ile dla sekcji sakramentalnej podstawowym źródłem jest *Katechizm rzymski* Piusa V i zachodni, neoscholastyczny wykład sakramentologii, o tyle sekcja liturgiczna inspirowana jest wschodnią teologią Jeana Corbona.

10 J. RATZINGER, *Wprowadzenie do Katechizmu Kościoła Katolickiego*, [w:] A. SUJKA [red.], *Wprowadzenie do Katechizmu Kościoła Katolickiego*, Warszawa 1994, s. 15.

11 C. FOLSOM, *The Holy Spirit the Church in the Liturgy: CCC 1091-1109 and the influence of Fr. Jean Corbon*, [w:] *Spiritus spiritalia nobis dona potenter infundit. A proposito di tematiche liturgico-pneumatologiche*, E. CARR [red.], (Studia Anselmiana 139), Roma 2005, s. 231.

Początkowo redaktorzy Komisji odpowiadający za sekcję liturgiczną przygotowali ją w stylu neoscholastycznym nawiązującym do sekcji sakramentalnej, jednakże w dużej mierze opierając ją na soborowym rozumieniu liturgii. Takie ujęcie nie przekonywało Komisji świadomej jego niewystarczalności, stąd skierowanie prośby do teologa z Bejrutu, aby na nowo przejrzał tę sekcję i podjął się jej przeredagowania. Corbon przygotował całkiem nowy tekst odnośnie do trynitarnego charakteru liturgii i sakramentów w wykładzie podstawowym¹². Członkowie Komisji znali już jego komentarz do modlitwy *Ojcze nasz* i liczne wątki liturgiczne podejmowane w IV części KKK, doceniali także jego wyczucie pneumatologiczne, które w sekcji liturgicznej objawiło się szczególnie.

Wydaje się, że chyba najlepszym sposobem do zaprezentowania najważniejszych cech teologii liturgii Jeana Corbona jest zestawienie fragmentów KKK z konkretnymi miejscami książki *Liturgia ze źródła*.

Ekonomia sakramentalna¹³

Dział pierwszy II części KKK (nazywany przez nas sekcją liturgiczną), mający na celu fundamentalny wykład liturgii, jest nazwany w Katechizmie *Ekonomią sakramentalną*. Jest to wyrażenie charakterystyczne dla Jeana Corbona i wielokrotnie pojawiające się w jego książce, jednakże niespotykane w oficjalnych dokumentach Magisterium Kościoła. Katechizm, odnosząc się do liturgii, ukazuje, że historia zbawienia – o której była mowa w I części KKK – w czasie Kościoła, który objawia misterium

12 Por. F.M. AROCENA, *Liturgie de source, de Jean Corbon*, s. 542.

13 Jeszcze szersze omówienie wpływu teologii Jeana Corbona na *Katechizm Kościoła Katolickiego* można znaleźć w moim artykule, który stanowi bazę dla tego, co zostanie przedstawione poniżej: K. POROSŁO, *Wpływ teologii liturgii Jeana Corbona na sekcję liturgiczną* Katechizmu Kościoła Katolickiego, „Roczniki Teologiczne” 61 (2014), z. 8, s. 133–152.

Wprowadzenie

w sakramentach, stała się ekonomią sakramentalną. Prawdę tę wielokrotnie w swojej teologii podkreśla francuski mistyk¹⁴:

KKK 1076: W dniu Pięćdziesiątnicy przez wylanie Ducha Świętego Kościół został ukazany światu. Dar Ducha zapoczątkowuje nowy czas w „udzielaniu Misterium”: czas Kościoła, w którym Chrystus ukazuje, uobecnia i przekazuje swoje dzieło zbawienia przez liturgię swojego Kościoła, „aż przyjdzie” (1 Kor 11,26). W tym czasie Kościoła Chrystus żyje oraz działa teraz w Kościele i z Kościołem w nowy sposób, właściwy dla tego nowego czasu. Działa przez sakramenty; wspólna Tradycja Wschodu i Zachodu nazywa to działanie „ekonomią sakramentalną”, która polega na udzielaniu (czy „rozdzielaniu”) owoców Misterium Paschalnego Chrystusa w celebracji liturgii „sakramentalnej” Kościoła.

Już na samym początku II części KKK w odpowiedzi na pytanie „dlaczego liturgia?” pojawia się kluczowa dla teologii Corbona triada: misterium-celebracja-życie. W punktach 1066 i 1067 opowiedziana jest treść Misterium, a więc mowa jest o trynitarnym życiu Boga, które objawiło się w najpełniejszy sposób w misterium paschalnym Chrystusa. Zebraniem tego w kluczu teologii Corbona jest kolejny punkt Katechizmu:

KKK 1068: Kościół głosi i **celebruje** to **misterium** Chrystusa w swojej liturgii, aby wierni **przeżywali** je i świadczyli o nim w świecie¹⁵.

We *Wstępie* do książki *Liturgia ze źródła* czytamy o zasadniczym powodzie napisania tej publikacji, jakim było pokazanie, jak celebracje liturgiczne zmieniają życie chrześcijan, oraz gdzie znajduje się żywa więź między liturgią a życiem: „Książka ta pragnie pomóc w odnalezieniu jedności liturgii i życia w Chrystusie”¹⁶ – napisze Corbon.

14 Por. J. CORBON, *Liturgia ze źródła*, s. 74.

15 Wyróżnienie pochodzi od autora niniejszego artykułu.

16 J. CORBON, *Liturgia ze źródła*, s. 33.

W II części KKK dość często występuje kolejne niezwykle ważne – wręcz tytułowe – pojęcie dla myśli libańskiego profesora. Chodzi o termin „źródło”, którym już na początku sekcji liturgicznej jest nazywana liturgia – *Liturgia jako źródło Życia*¹⁷. Również w Katechizmie Bóg Ojciec jest nazywany *Źródłem liturgii*, gdyż taki tytuł nosi punkt I artykułu I sekcji liturgicznej. Ponadto Katechizm zaznacza, że modlitwa znajduje swoje źródło w liturgii (KKK 1073).

Trynitarne ujęcie liturgii

Artykuł I rozdziału I sekcji liturgicznej nosi tytuł *Liturgia – dzieło Trójcy Świętej*. Katechizm chce pokazać, że liturgia jest trynitarzna ze swej natury i żeby ją rozumieć, trzeba patrzeć na życie wewnętrzne Boga w trzech Osobach, na życie, które objawia się i jest udzielane w porządku zbawienia całemu stworzeniu. Każda z Osób boskich wedle własnego sposobu działania udziela się człowiekowi w darze z siebie, przebóstwia go, a Kościół na ten dar odpowiada uwielbieniem jednego Boga w trzech Osobach. Folsom, podsumowując katechizmowy wykład o naturze liturgii, napisze, że:

Kościół w swoich celebracjach liturgii odpowiada w darze przez błogosławienie Ojca, przez przyłgnięcie do Chrystusa jak Oblubienica jednoczy się ze swoim Oblubieńcem, jak ciało jest zjednoczone ze **swoją** głową, i przez współdziałanie z Duchem Świętym we wspólnym działaniu przygotowującym, wspominającym, przemieniającym i komunijnym¹⁸.

I chociaż już encyklika *Mediator Dei*, a nade wszystko Konstytucja o liturgii *Sacrosanctum Concilium* ukazywały liturgię w jej trynitarzym wymiarze, to jednak nie było to aż tak wyraźne,

17 KKK 1071–1072.

18 C. FOLSOM, *The Holy Spirit the Church in the Liturgy*, s. 241.

Wprowadzenie

jak w wykładzie Katechizmu, co zawdzięczamy o. Corbonowi. Katechizm wprawdzie mówi o działaniu Ojca, który jest *Źródłem i Celem liturgii*. Cały wykład o działaniu Ojca w liturgii przenika temat błogosławieństwa, które jest boską czynnością dającą życie i której źródłem jest Ojciec (por. KKK 1078). Jak zauważa S. Czerwik, jest to nowość w wykładzie Magisterium Kościoła, aby ukazywać trynitarny charakter liturgii na podłożu biblijnego pojęcia błogosławieństwa¹⁹. W kilku kolejnych punktach (KKK 1079–1081) znów zastosowana jest historiozabawcza metoda Corbona, która ukazuje, jak w rozwoju historii zbawienia objawiało się błogosławiące działanie Ojca, które dzisiaj w pełni ukazuje się i udziela człowiekowi w liturgii (KKK 1082). Ostatecznie zaprezentowany jest podwójny wymiar liturgii chrześcijańskiej, która jest odpowiedzią wiary i miłości na błogosławiące działanie Boga i równocześnie składaniem ofiary z prośbą o przemienienie darów i całego stworzonego świata mocą Ducha, aby „Boże błogosławieństwa przynosiły owoce życia” (KKK 1083).

Jeśli ma się na uwadze chrystocentryczne ujęcie liturgii w soborowej Konstytucji o liturgii, która opisuje ją jako „wykonywanie kapłańskiego urzędu Chrystusa” (por. KL 7), to zadziwiający jest bardzo krótki – zawarty tylko w siedmiu punktach – katechizmowy wykład działania Chrystusa w liturgii. Jednakże i w tych kilku punktach – opartych w zdecydowanej większości na wspomnianej konstytucji²⁰ – możemy znaleźć rys myśli Jeana Corbona. Już pierwszy punkt działu *Dzieło Chrystusa w liturgii* ukazuje Chrystusa w tajemnicy wniebowstąpienia i zesłania Ducha Świętego, które to tematy są tak ważne dla naszego Teologa²¹.

19 S. CZERWIK, *Liturgia w Katechizmie Kościoła Katolickiego*, „Ateneum Kapłańskie” 87 (1995), s. 62.

20 Cztery z tych siedmiu punktów są cytatami z Konstytucji o liturgii.

21 Tematy Wniebowstąpienia i Pięćdziesiątnicy w książce *Liturgia ze źródła* są rozwinięte w osobnych rozdziałach: Rozdział czwarty – *Wniebowstąpienie i odwieczna liturgia*; Rozdział piąty – *Pięćdziesiątnica – pojawienie się Kościoła*.

KKK 1084: Chrystus, „siedząc po prawicy Ojca” i rozlewając Ducha Świętego na swoje Ciało, którym jest Kościół, działa obecnie przez sakramenty ustanowione przez Niego w celu przekazywania łaski. Sakramenty są widzialnymi znakami (słowa i czynności), zrozumiałymi dla człowieka. Urzeczywistniają one skutecznie łaskę, którą oznaczają, za pośrednictwem działania Chrystusa i przez moc Ducha Świętego.

Katechizm po raz kolejny w tych początkowych punktach podkreśla, że „misterium paschalne Chrystusa trwa w czasie Kościoła i jest źródłem zbawczej mocy sakramentów”²². Jednakże najbardziej oryginalny i zarazem teologicznie dyskusyjny jest punkt 1085, który mówi o Chrystusie w Jego Godzinie (por. J 13,1; 17,1), w której umarł, został pogrzebany, zmartwychwstał i zasiadł po prawicy Ojca „raz na zawsze”, a które to wydarzenie, choć dokonało się w naszej historii, to w przeciwieństwie do wszystkich innych wydarzeń nie przemija, ale trwa wiecznie – jest wiecznotrwale przez uczestnictwo w wieczności Bożej. Tym samym w celebracji liturgii Chrystus „urzeczywistnia w ustanowionych przez siebie sakramentach jedyne i niepowtarzalne wydarzenie swojej godziny”²³. Ten temat wiecznotrwałości wydarzenia Jezusa i jego stałej obecności przez sakramenty Kościoła bez wątplenia stanowi *novum* katechizmowego ujęcia, a myśl ta znajduje swoje paralele w książce *Liturgia ze źródła*²⁴. Ze względu na jego doniosłość i nowość ujęcia przytoczmy w całości ten długi fragment katechizmu.

22 S. CZERWIK, *Liturgia w Katechizmie Kościoła Katolickiego*, s. 62.

23 S. CZERWIK, *Liturgia w Katechizmie Kościoła Katolickiego*, s. 62.

24 Zob. chociażby J. CORBON, *Liturgia ze źródła*, s. 75-85: „Ta odwieczna liturgia – w tym znaczeniu, że ciało Chrystusa pozostaje niezniszczalne – nie przemienia; przeciwnie, to ona przeprowadza ten świat do chwały Ojca w wielkim, coraz to potężniejszym, dziele Paschy” (s. 79); „W godzinie, w której Syn Człowieczy zostaje uwielbiony, rozpoczęło się uwielbienie Ojca. Od tej pory trwa ono nieustannie” (s. 82).

Wprowadzenie

KKK 1085: Chrystus oznacza i urzeczywistnia w liturgii Kościoła przede wszystkim swoje Misterium Paschalne. W czasie ziemskiego życia Jezus zapowiadał Misterium Paschalne w swoim nauczaniu i uprzedzał je przez swoje czyny. Gdy nadchodzi Jego Godzina, przeżywa jedyne wydarzenie w historii, które nie przemija: Jezus umiera, zostaje pogrzebany, zmartwychwstaje i zasiada po prawicy Ojca „raz na zawsze” (Rz 6,10; Hbr 7,27; 9,12). Jest to wydarzenie rzeczywiste, które miało miejsce w naszej historii, ale jest ono wyjątkowe, ponieważ wszystkie inne wydarzenia historyczne występują tylko raz i przemijają, znikają w przeszłości. Misterium Paschalne Chrystusa – przeciwnie – nie może pozostawać jedynie w przeszłości, ponieważ przez swoją Śmierć zniweczył On śmierć, a ponadto to, kim Chrystus jest, to, co uczynił i co wycierpiał dla wszystkich ludzi, uczestniczy w wieczności Bożej, przekracza wszelkie czasy i jest w nich stale obecne. Wydarzenie Krzyża i Zmartwychwstania trwa i pociąga wszystko ku Życiu.

Zestawmy go z fragmentem książki Jeana Corbona:

Nie próbujmy wyobrażać sobie tego wydarzenia jako należącego do przeszłości! Bez wątplenia nastąpiło ono w historii jeden raz – jest to Wydarzenie, a nie symbol. Nastąpiło ono jednak „raz na zawsze”. Wydarzenia, które przeżywamy, pojawiają się raz, ale nigdy raz na zawsze – przemijają i, jako takie, należą do przeszłości. Zmartwychwstanie Jezusa nie należy do przeszłości, chyba że nie pokonał On naszej śmierci. Albowiem śmierć Jezusa niezależnie od jej historycznych uwarunkowań, które przeminęły, jest ze swej istoty śmiercią naszej śmierci. Tak więc wydarzenie, w którym śmierć ginie, nie może należeć do przeszłości, chyba że śmierć nie jest pokonana. Przemijający czas pozostaje więzieniem śmierci. W chwili, w której zostaje od niej uwolniony, już nie przemija. Godzina, ku której zmierzało pragnienie Jezusa, nadeszła i wciąż w niej jesteśmy. Wydarzenie krzyża i zmartwychwstania nie przemija²⁵.

25 J. CORBON, *Liturgia ze źródła*, s. 72–73.

Duch Święty i liturgia

Jednakże bez wątpienia największe *novum* Katechizmu to bardzo rozbudowany ustęp o działaniu Ducha Świętego w liturgii (nr 1091–1108), któremu poświęcimy najwięcej miejsca ze względu na szczególnie wyraźną inspirację tego fragmentu myślą Jeana Corbona. Tak rozbudowana sekcja pneumatologiczna może zastanawiać przynajmniej z dwóch powodów. Po pierwsze, w *Konstytucji o liturgii* aspekt pneumatologiczny jest prawie nieobecny, a nieliczne wzmianki o działaniu Ducha Świętego zostały dodane niemal w ostatniej chwili²⁶. Po drugie, fragment mówiący o działaniu Ducha Świętego jest dłuższy od razem wziętych fragmentów omawiających działanie Ojca i Syna. Tak podkreślona pneumatologia jest bez wątpienia inspirowana wschodnią tradycją.

Już sam tytuł tego działu – *Duch Święty i Kościół w liturgii* – odnosi nas do osoby Jeana Corbona, który identyczny tytuł nadał ósmemu rozdziałowi swojej książki. Ponadto trzeba podkreślić, że Corbon całą pneumatologię rozwija w integralnym związku z eklezjologią. W omawianiu tej sekcji poświęconej działaniu Ducha Świętego i Kościoła moglibyśmy wręcz każdy punkt Katechizmu paralelnie zestawzić z odpowiadającym mu fragmentem książki francuskiego teologa. Już pierwszy punkt znajduje w niej swój odpowiednik:

KKK 1091: W liturgii Duch Święty jest wychowawcą wiary Ludu Bożego, sprawcą „cudownych dzieł Bożych”, którymi są sakramenty Nowego Przymierza. Jest pragnieniem i dziełem Ducha w sercu Kościoła, abyśmy żyli życiem Chrystusa Zmartwychwstałego. Gdy spotyka On w nas odpowiedź wiary, którą wzbudził, urzeczywistnia się

26 Por. H. MÜHLEN, *Die Wirksamkeit des Heiligen Geistes als Ermöglichung jeglichen liturgischen Tuns. Zum dogmatischen Verständnis der Aussagen der «Constitutio de Sacra Liturgia» über die Präsenz Christi*, „Liturgie in der Gemeinde” 2 (1965), s. 40–61.

Wprowadzenie

prawdziwe współdziałanie; przez nie liturgia staje się wspólnym dziełem Ducha Świętego i Kościoła.

Porównajmy go z fragmentem z książki *Liturgia ze źródła*:

W Ciele Chrystusa, i wypływając z Niego, Duch Święty jest jakby niecierpiącym pragnieniem Ojca, ażeby człowiek żył. Od tej pory, w tym Ciele, które pokonało granice śmierci, Duch potężnie działa. A kiedy wzbudza w nas odpowiedź na swoją różnorodną moc, wtedy Duch i Kościół tworzą jedno w zadziwiającej „synergii” – w liturgii²⁷.

Podobieństwa są oczywiste. Zauważamy także pewne różnice terminologiczne między Katechizmem a o. Corbonem. Katechizm mówi o „mocy” Ducha Świętego, zaś Corbon o „energii”, i odpowiednio w Katechizmie mowa jest o „współdziałaniu”, a u francuskiego teologa o „synergii”. Trudno jednoznacznie powiedzieć, dlaczego w KKK nie używa się terminów „energia”, „synergia”, ale ich zachodnich odpowiedników. Folsom przypuszcza, że dzieje się tak dlatego, że terminy te byłyby zbyt specjalistyczne i niezrozumiałe dla większości czytelników. Możliwe były również pewne obawy względem tych pojęć, wziąwszy pod uwagę ich kontrowersyjną historię (szczególnie terminu *synergia*)²⁸. Sens pozostaje jednak podobny: liturgia się dzieje we wspólnym działaniu Ducha Świętego i Kościoła, co Folsom tłumaczy jako „jedność boskiego «Tak» z ludzkim «tak»”²⁹.

Dalej KKK rozwija pojęcie współdziałania Ducha i Kościoła, mówiąc o czterech jego aspektach, które Folsom nazywa odpowiednio synergią: a) przygotowawczą; b) anamnetyczną; c) epikletyczną; d) komunijną. Jedyne różnica między Katechizmem a książką Corbona dotyczy braku w tej drugiej synergii

27 J. CORBON, *Liturgia ze źródła*, s. 114.

28 Por. C. FOLSOM, *The Holy Spirit the Church in the Liturgy*, s. 234.

29 C. FOLSOM, *The Holy Spirit the Church in the Liturgy*, s. 234.

przygotowawczej. W książce Corbon pisze o świetle o troistym promieniowaniu³⁰. Katechizm dodaje jeszcze działanie przygotowawcze. Prześledźmy krótko każdy z tych czterech aspektów wyróżnionych przez Katechizm.

Pierwsza synergia nazwana jest przez Folsoma synergią przygotowawczą³¹. Katechizm ukazuje Ducha Świętego jako tego, który w „ekonomii sakramentalnej wypełnia figury Starego Przymerza” (por. KKK 1093). Katechizm wskazuje na jedność obu Testamentów, na kartach których ukryta jest prawda o misterium Chrystusa³². Na podstawie katechezy typologicznej odczytuje się wydarzenia i symbole Starego Testamentu jako figury (typy) zapowiadające Jezusa Chrystusa i Jego misterium (por. KKK 1094), a Kościół „przeżywa te wielkie wydarzenia historii zbawczej w dzisiaj (*hodie*) swojej liturgii” (por. KKK 1095). Duch Święty przygotowuje do przyjęcia Chrystusa (por. KKK 1098); przygotowuje serca wierzących do słuchania słowa Bożego, rozumienia go i przyjmowania osoby Jezusa Chrystusa, który jest treścią tego słowa – samym Słowem³³. To przygotowanie jest dynamicznym współdziałaniem (synergia) Ducha Świętego i Kościoła – zgromadzenia, szczególnie pełniących funkcje liturgiczne (por. KKK 1098).

Drugą synergię Folsom nazywa anamnetyczną³⁴, a Katechizm tytułuje ten fragment *Duch Święty przypomina misterium Chrystusa*. W Katechizmie czytamy, że Duch nie tylko przypomina, ale rzeczywiście jest samą żywą pamięcią Kościoła (por. KKK 1099). Kiedy Duch przygotował i oczyścił serca wierzących do słuchania słowa, to wtedy może się ono w życiu wierzącego wydarzyć³⁵. Ponieważ tu nie chodzi o wspomnianie z pamięci, ale

30 Por. J. CORBON, *Liturgia ze źródeł*, s. 114–123.

31 Por. C. FOLSOM, *The Holy Spirit the Church in the Liturgy*, s. 235–236.

32 Por. C. FOLSOM, *The Holy Spirit the Church in the Liturgy*, s. 236.

33 Por. C. FOLSOM, *The Holy Spirit the Church in the Liturgy*, s. 235.

34 Por. C. FOLSOM, *The Holy Spirit the Church in the Liturgy*, s. 236–237.

35 Por. J. CORBON, *Liturgia ze źródeł*, s. 160: „W Duchu Świętym słowa Jezusa są czymś więcej niż poučeniem – stają się one Wydarzeniem”.

Wprowadzenie

o pamięć serca³⁶. Corbon w swojej książce niezwykle pisze o tym działaniu Ducha: „Działanie Ducha Świętego polega nie na przekazaniu nam poglądów na temat Chrystusa, ale na oczyszczeniu serca dla Niego”³⁷. Przy takiej otwartości na słowo człowiek zaczyna współpracować z Duchem Świętym, aby ukazać Chrystusa i Jego dzieło zbawienia w liturgii³⁸ (por. KKK 1099). To anamnetyczne (wspomnieniowo-uobecniające) działanie Ducha polega według Katechizmu na: wspomnieniu i ukazaniu wydarzeń zbawczych (por. KKK 1100), na ożywieniu głoszonego słowa, by zostało przyjęte i przeżyte³⁹ (por. KKK 1100), na udzieleniu czytającemu i słuchającemu duchowego rozumienia słowa Bożego według dyspozycji ich serca⁴⁰ (por. KKK 1101), wzbudza odpowiedź wiary jako zgodę i zaangażowanie (por. KKK 1102) i ostatecznie rodzi wiarę w sercach wierzących (por. KKK 1102) oraz wzbudza w zgromadzeniu dziękczynienie i uwielbienie jako odpowiedź na przypomnienie wszystkiego, co uczynił dla nas Chrystus⁴¹ (por. KKK 1103).

Kolejny fragment zatytułowany jest *Duch Święty aktualizuje misterium Chrystusa*, tę moc Ducha Folsom nazywa synergią epikletyczną⁴². Katechizm wskazuje, że wydarzenia zbawcze są nie tylko wspomniane, ale nade wszystko uobecniane. Dokonuje się to przez celebrowanie, a nie powtarzanie tych jednorazowych historycznie wydarzeń: „powtarzane są poszczególne celebracje; w każdej z nich następuje wylanie Ducha Świętego,

36 Por. C. FOLSOM, *The Holy Spirit the Church in the Liturgy*, s. 237.

37 J. CORBON, *Liturgia ze źródła*, s. 116.

38 Por. J. CORBON, *Liturgia ze źródła*, s. 160: „Wcielone słowo wstępuje do serca Kościoła pod działaniem Ducha”.

39 Por. J. CORBON, *Liturgia ze źródła*, s. 159: „Kiedy Pan przychodzi do nas, dotyka naszego serca i wzywa je do radykalnej przemiany”.

40 Por. J. CORBON, *Liturgia ze źródła*, s. 119: „«Na miarę naszej wiary» owa synergia światła będzie nas prowadzić od jednego nawrócenia do następnego”.

41 Por. J. CORBON, *Liturgia ze źródła*, s. 159: „Nawrócenie otwiera nas na uwielbienie. Uwielbienie i radykalna przemiana serca są przyływem i odpływem modlitwy Kościoła, kiedy to Duch objawia mu Jego Pana, który przychodzi”.

42 Por. C. FOLSOM, *The Holy Spirit the Church in the Liturgy*, s. 237–240.

który aktualizuje jedyne Misterium” (KKK 1104). Podobnie rzecz ujmuje Corbon w odpowiednim miejscu swojej książki: „przez swoje drugie działanie Duch Święty realizuje w nas Paschę Chrystusa”⁴³.

Katechizm w punkcie 1105 definiuje pojęcie epiklezy stanowiące obok anamnezy centrum każdej celebracji sakramentalnej, a szczególnie Eucharystii (por. KKK 1106):

KKK 1105: *Epikleza* („wzywanie-na”) jest modlitwą wstawienniczą, w której kapłan prosi Ojca o posłanie Ducha Uświęciciela, by składane ofiary stały się Ciałem i Krwią Chrystusa i aby wierni, przyjmując je, sami stawali się żywą ofiarą dla Boga.

Bardzo zbliżona do tej jest definicja Jeana Corbona, który zauważa, że:

Epiclesis to błaganie zanoszone do Ojca, ażeby posłał swego Ducha na to, co Mu ofiarujemy, ażeby przemienił dar ofiarny w prawdziwe Ciało Chrystusa⁴⁴.

Zarówno Katechizm, jak i Corbon wskazują, że epikleza otwiera przed celebrującymi liturgię przestrzeń życia wiecznego i przeobstwienia rozumianego jako doskonała komunია w Trójcy Świętej⁴⁵ (por. KKK 1107). Tutaj w pełni uwidacznia się owa dwuwymiarowość epiklezy, o której mowa zarówno w katechizmowej definicji, jak i w teologii Corbona. Przemienione mają być nie tylko dary ofiarne, ale również my, którzy te dary ofiarujemy:

43 Por. J. CORBON, *Liturgia ze źródeł*, s. 120.

44 J. CORBON, *Liturgia ze źródeł*, s. 120.

45 Por. J. CORBON, *Liturgia ze źródeł*, s. 119: „Drugie działanie Ducha Świętego polega na przemienianiu nas w Chrystusa, upodobnianiu nas «za sprawą Ducha Pańskiego, coraz bardziej jaśniejąc, do Jego obrazu» (2 Kor 3,18)”; J. CORBON, *Liturgia ze źródeł*, s. 121: „Oto wielkie dzieło Ducha, który nas przeobstwia w celebracji liturgii i w liturgii w życiu – Źródło stwarza w nas pragnienie, poi nas Duchem i stajemy się Ciałem Chrystusa”.

Wprowadzenie

Chrystus pogłębia w nas pragnienie Ducha, my prosimy Ojca o Niego – Ojciec daje nam Ducha swego Syna i stajemy się Chrystusem⁴⁶.

Synergia epikletyczna otwiera nas na synergię komunijną⁴⁷.

Duch Święty doprowadza nas do wspólnoty z Chrystusem. W najpełniejszy sposób urzeczywistnia się to w liturgii, co doniośle podkreśla Katechizm: „W liturgii urzeczywistnia się najbardziej wewnętrzne współdziałanie Ducha Świętego i Kościoła” (KKK 1108). Owocem tego współdziałania Ducha Świętego i Kościoła jest „nierozłącznie komunია z Trójcą Świętą i komunია braterska” (KKK 1108). Jak się to wydarza, na czym ostatecznie polega to współdziałanie Ducha i Kościoła⁴⁸? Corbon opowiada, że:

W liturgii Kościół, będąc już komunią tych, którzy wierzą w imię umiłowanego Syna i zostali w Niego przemienieni, „staje się tym, czym jest”, staje się Ciałem Chrystusa, staje się sakramentem jedności Boga i ludzi⁴⁹.

Po raz kolejny widzimy tutaj harmonijną zgodność teologii Corbona z Katechizmem. Zgodność ta sięga jeszcze dalej, ponieważ dotyka tematu liturgii życia, gdyż każdy „ma być sługą, zarówno w celebracji liturgii, jak i w liturgii w życiu”⁵⁰. Katechizm powie zatem, że „epikleza jest także modlitwą o pełną realizację komunii zgromadzenia z misterium Chrystusa” (KKK 1109). Tym samym to pragnienie komunii odnosi się nie tylko do liturgii samej w sobie, ale wychodzi poza celebrację liturgii, gdyż cały człowiek w swoim własnym życiu ma być przemieniony w Chrystusa. Działanie Ducha Świętego musi zatem wpływać na życie wierzących:

46 J. CORBON, *Liturgia ze źródła*, s. 121..

47 Por. C. FOLSOM, *The Holy Spirit the Church in the Liturgy*, s. 240–241.

48 Por. C. FOLSOM, *The Holy Spirit the Church in the Liturgy*, s. 240.

49 J. CORBON, *Liturgia ze źródła*, s. 122.

50 J. CORBON, *Liturgia ze źródła*, s. 122.

KKK 1109: Kościół prosi więc Ojca o posłanie Ducha Świętego, by uczynił On z życia wiernych żywą ofiarę dla Boga przez duchową przemianę na obraz Chrystusa, przez troskę o jedność Kościoła i uczestnictwo w Jego posłaniu przez świadectwo i służbę miłości.

Zatem zwieńczeniem przemieniającego współdziałania Ducha Świętego i Kościoła (człowieka) jest komunია, przedsmak Królestwa – „w owym miłosnym, wewnętrznym zamieszkanu, gdzie Trzy Osoby udzielają się sobie w jedności”⁵¹. Zobaczyliśmy zatem początek i kres wydarzenia liturgii, która ma swoje Źródło w Ojcu, wypełnienie w wydarzeniu Chrystusa, które to wydarzenie Duch Święty przypomina i uobecnia, przemieniając nas w Chrystusa i jednocząc nas z Nim, ostatecznie włączając nas w samo życie Trójcy Świętej. Nie dziwi zatem tytuł tego artykułu KKK: *Liturgia – dzieło Trójcy Świętej*.

* * * * *

Teologia liturgii uprawiana przez Jeana Corbona, francuskiego biblistę, ekumenistę i liturgistę, mając swój fundament w soborowej koncepcji, przekracza ją – przede wszystkim ze względu na głęboko biblijne i patrystyczne jej ujęcie. Ponadto Jean Corbon – żyjący ponad Wschodem i Zachodem (por. Ps 75,7) – czerpał w swojej teologii z całego bogactwa wschodniej tradycji, co również znacząco wpłynęło na jego teologię liturgii, która dla Czytelnika znającego przede wszystkim rzymską liturgię może otwierać nieznane wcześniej horyzonty. Ufam, że dla każdego czytelnika książka *Liturgia ze źródeł* będzie zanurzeniem w niezwykłą głębię – wręcz medytacyjną – teologii francuskiego Autora i że pomoże w odnalezieniu owej żywej więzi między życiem a celebracją liturgii. Równocześnie wierzę, że drugie polskie wydanie tej książki trafi do tych, którzy już o Jeanie Corbonie

51 J. CORBON, *Liturgia ze źródeł*, s. 122.

Wprowadzenie

słyszeli, jak i do tych, którzy jeszcze nigdy nie mieli okazji spotkać się z jego myślą. Dla jednych i drugich powinny to być niezwykle spotkania.

Ks. dr Krzysztof Porosło,
Redaktor naukowy serii „Mysterium Fascinans”